

Յ Ո Վ Ս Է Փ Մ Ա Ր Կ ՈՒ Ա Ր Տ

Գեո շատ թարմ է մեր մտքին մէջ համբաււոր իրանագէտ և հայագէտ Մարկուարտի յիշատակը, երբ հերոս այցելելով Ս. Ղազարին, այնքան վառ, այնքան անկեղծ խանդաղատանք մը ցոյց կու տար ղէպ ի հայ ազգը, ղէպ ի մեր պատմութիւնը, մատենագրութիւնը, գեղարուեստական ստեղծագործութիւնները, որոնց խորապէս ծանօթ էր, զորս սիրած էր ճշմարիտ հայու մը հոգւով, և իր կեանքը, կարելի է բսել նուիրած էր անոնց սրտովին:

Եւ ահա շատ տխուր գոյժ մը կու գայ ցնցելու բոլոր բանասիրական աշխարհը և մասնաւորապէս հայկական մասը, ծանուցանելով Ռուսոյ չապետին եղբրական մասը, Պերլինի մէջ Փետրուար Յին, երբ Գերման-Արեւելագիտական կաճառին մէկ ժողովքէն, որուն անդամ էր, ուշ ատեն տուն կը դառնայ, յոգնած և մրափուն անկողին կը մտնէ, բաց թողլով կազային կանթեղի կտուցը, առաւօտ խնդրամահ եղած կը գտնուի իր ննջասենեակին մէջ, յաւերժ ողբալի հայագէտը:

Մարկուարտի կորուստը շատ մեծ նշանակութիւն ունի մեզ համար որպէս հայագէտ, հայասէր:

Մեր պատմական անցեալի մասին իր կատարած խորաքննին ուսումնասիրութիւնները, աշուհնեռն շատ մասերով որոշ կշիռ պիտի ունենան հայկական կնճառ հարցերու լուծման մէջ. զփրախտարար շատ երկեր անտիպ և կիսաւարտ կը մնան, և ինքը հեռացաւ այնպիսի ժամանակի մը մէջ երբ դեռ կորոզն ու եռանդը վառ էր, և մտադիր էր նորաստոր ուսումնասիրութիւններու ձեռք զարնել:

Նա ինքն մեզ հետ տեսակցութեան խանդավառութեամբ՝ կոտրած խաւքերէնով մը, կը խօսէր իր նոր կատարելիք մէկ

աշխատութեան մասին, այն է Խորհնա-ցիին բազմադարեան գաղտնիքը լուծել, սպայուցանելով անոր թ զարուն կէսին պատկանիլը և ոչ թէ Ե դարուն: Ինչ որ չեմ գիտեր թէ որքան պիտի յաջողէր, երբ ուրիշներ եւս լոկ խոստումներու և մեծամեծ յայտարարութիւններու կոյտին տակ ֆիացին և կը ֆան, մինչև որ նոբազիւտ ձեռագիր մը զատորոշէ ձեռնմը-խութիւնները:

Եղբրարախոս ուսուցչապետը, Prof. Dr. Joseph Marquart¹, կը ծնանի 1864ին Վիւրթեմպերկի մէջ կաթողիկէ ընտանիքէ մը: Իր ուսումները կը կատարէ թուպինկենի համալսարանին մէջ հետեւելով աստուածաբանական ճիւղին: Բայց իր հոգին և սէրը կը ձկտէին ղէպ ի արեւելագիտութիւնը, որով այդ մասին խորապէս կը հմտանայ մասնաւոր տիրանալով արեւելեան շատ մը լեզուներու, որոնց առաջիններէն էին Պարսկերէնն ու Հայերէնը: Մարկուարտի կեանքը գրեթէ բոլորովին փակուած կը մնայ համալսարաններու սեմէն ներս. 1897-1900 իրբեւազատ զաստիստ կը պաշտօնավարէ թուպինկենի համալսարանին մէջ, աւանդելով արեւելեան ազգերու պատմութիւն: Հուսկ 1900-1911 կ'անցնի Հոլանտա Լայստի ազգագրական թանգարանի վարչի պաշտօնով:

1911ին է որ վերջնականապէս կը հաստատուի Պերլինի համալսարանի մէջ իբր Պարսկերէնի և Հայերէնի ֆայոյն ուսուցիչ զոր կատարեց մինչև 1930 Փետրուար 3:

1. Անցեալ տարի գանգաւ կը յայտնէր որ վիճնայի յարգ. Հայերը իր անուը սխալմամբ Մարկուարդ գրեւ են փոխանակ Մարկուարտի. և ինքրեց Ն. Արսէն Ղազիկեանէն որ իր Մատենագիտութեան մէջ յատելի-կային սրբագրէ սխալը:

Մարկուարտ խոշոր դէմք մ'էր իրրեւ պատմագէտ բանասէր: Շատ երիտասարդութենէն զերմանական յամառ կամքով, կարգաւոր խիստ դրութեամբ յառաջացաւ իր ուսումնասիրութեանց մէջ: Արդէն կարող եւ խորաթափանց միտք, իր աշխատութիւններու հետեւանքներն ալ ուղիղ տրամաբանութիւններ էին: Ազգերը կ'ուսումնասիրէր ոչ չէզոքաբար, այլ շղթայաշար հայեացքով իրար կը զօղէր Հայուն, Պարսկին, Արապին, Ասորիին, Հռոմայ, Բիւզանդիոնի ժամանակակից փոխադարձ յարաբերութիւնները, իրենց կիւններով, փոխառեալ անուններով, սովորութիւններով, տիրապետութիւններով, այսպէս մէկ ազգին պատմական սլաքաւոր կը լըբացնէր միւսը, ժամանակագրական սլաքով կը սրբազնէր մէկաւր: Երով մթութիւնները, կնճիռները, հետեւանքները ամենաբնական կերպով կը լուծուէին:

Այս դրութիւնը ամենատրամաբանական էր. չկայ աշխարհիս վրայ ազգ մը որ բոլորովին չէզոք ապրած ըլլայ. սակայն կը պահանջէր լայնածաւալ գիտութիւն մը եւ տուեալներու հաւաքական դասաւորումի միտք մը, ինչ որ շատերուն տրուած չէ Մարկուարտի պէս:

Այս տեսակէտով ուրեմն Մարկուարտ իր պատուաւոր տեղը արժանապէս կը զբաւէ, Հառնաքի, Քոնի, Կուիտի, Հ. Տը Լայի, եւ այլ ներկայ դարուս գիտնական ամենակարկառուն դէմքերուն ըով:

Մարկուարտ, ոչ թէ հատորներ այլ գրատուն մը գիրը կը ձգէ իր ետեւէն, որոնց մեծագոյն մասը զփրախտաբար դեռ անտիպ կը մնան: Մէկդի թողլով՝ Պարսկաստանի, Հրէից, Թուրքերու վրայ կատարած ուսումնասիրութիւնները մինքն դեռ բազմաթիւ աշխատասիրութիւններ կը գտնենք մանաւանդ Հայաստանի վրայ:

Այնչէն հետաքրքրական գործերէն մին է «Eranšahr nach der Geographie des Ps. Moses Chorenaci» — Պարսից աշխարհը ըստ ստոյն Մովսէսի Խորենացու¹ — գլուս մասնագիտական գործ մը 358 էջերով ուր քննիլով Խորենացույ Աշխար-

հագրութեան երկու խմբագրութիւնները, համառօտը խորագրուած կը գտնէ:

Ետաջարանին մէջ մանրամասն կ'ուսումնասիրէ բնագրի հարցերէն զատ, նաեւ Խորենացիին ժամանակը եւ սերտ առնչչութիւն գտնիլով Պատմութեան եւ Աշխարհագրութեան մէջ միեւնոյն անձի գործ ըլլալը հաստատուէն զատ գրութեան թրւականն ալ մինչեւ Բ դար կը հանէ, որուն դեռ գոհ չըլլալով մինչեւ 850 հասցնել կ'ուզէր ըստ իր հաւատարմին: Երանշահի մէջ կայ առանձին գլուխ մը, «Die armenischen Markgrafen» Հոյ բրդիւներ ուր հայկական պատմութեան մէկ անորոշ խորշը պեղելով, Նոր լոյս մը կը սփռէ բղջիռներու ծագումին, դիրքին, վեճակին եւ պաշտօնին վրայ:

Նոյն Երանշահի մէջ ունի ասորին անդին սրուած գլուխներ հայոց հին պատմութեան վերաբերեալ. Բողոմեայ եւ Հաւարապետ, «էջ մը Հայ Արշակունեաց հրեանգոյն պատմութենէն» թարգմանուած են Հ. Ամսօրեայի մէջ 1897-1898-1906:

Համառօտ, բայց եւ այնպէս շատ կարեւոր գործ մ'է նաեւ «Հայերէն Ալֆաբէթի ծագման վրայ» (Über den Ursprung des armenischen Alphabets) գրուածը, թարգմանուած Հանդէս Ամսօրեայի մէջ. ներհուն եւ հետաքրքրական ուսումնասիրութիւն մը ուր պատմական փաստերով կը ցուցնէ մեր զրոց գիւտի մեծ կարեւորութիւնը ազգային բնորոյն գոյութեան նկարագրին, խորհրդակերպին պահպանման մէջ, հակառակէն, կամ Հռոմայ կամ Յոյնի կամ Պարսկին հետ պիտի լուծուէին առանց հետք մը թողլու, ինչպէս եղան ֆորը Ասորի բոլոր ժողովուրդները: Կը շեշտէ գիտնականի հաստատմէնով եւ մեր ապագայ յարութիւնը, երբ կառուած կը մնանք մեր Միարդպ-Սահակի հսկայ ժայռերուն:

«Հայ տղգի ծագումը եւ վերականգնումը» (Die Entstehung und Wiederher-

1. Հ. Ա. Ղազիկեան, Մատենագիտութիւն — Վնն. տիկ 1909. Նոյնպէս եւ ձեռագիր ընթացիկ աշխատանքն:

